

sukob, koji se odvija i dan-danas, bio je najpogubniji za život Ivana Stambolića. Ali, uvek je bio i ostao najpogubniji i za Srbiju.

31.

Ko je zaista ubio Đinđića*

“Nemoguće je odgovoriti na pitanje ko je, zaista, ubio Đinđića. Prema poslednjim informacijama, izgleda da se zna ko je povukao oroz, ali u čitavoj priči je svašta izmešano. Ključno je što Đinđić nije imao podršku, ni iznutra ni spolja”, kaže na početku razgovora za “Monitor” dr Olga Popović-Obradović, profesorka istorije na beogradskom Pravnom fakultetu.

MONITOR: *Kada kažete da Đinđić nije imao podršku iznutra, na koga tačno mislite?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Protivnici su mu bili svi oni kojima je smetao kao personifikacija politike koju Srbija treba da modernizuje i odvede je na Zapad. To je ogroman deo intelektualne elite, a potom i Crkva, koja se nakon 5. oktobra sve više nameće kao moralni arbitar u društvu. Crkva je tokom poslednje dve godine, uz podršku Vojske i političkih krugova predvođenih Koštunicom, sve jasnije postajala politički činilac prvog reda. Premijer Đinđić je u svom pragmatizmu pokušavao da je neutrališe, nagađajući se s njom. U tome je ponekad išao veoma daleko – da su mu mnogi i zamerali na veličini kompromisa. Ipak, njegova vizija Srbije i vizija koju ima SPC toliko su različite da se isključuju.

MONITOR: *To se vidjelo i onog dana kada je srpski premijer sahranjivan, tokom govora Amfilohija Radovića?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Da, govor Amfilohija Radovića na opelu pokojnom premijeru, koliko god moralno nepodnošljiv, toliko je rečit izraz nespojivosti svetova – SPC i onog koji je personifikovao upravo premijer Đinđić.

* *Monitor*, Podgorica, 28. mart 2003. Razgovor vodila Milka Tadić-Mijović.

Ali, načelni, ideološki i kulturološki otpor Zapadu, koji se često izliva i kao mržnja prema Zapadu, nije jedini razlog što ovaj deo društva, koji simbolizuje Crkva i veliki deo intelektualne elite, nije mogao da prihvati Đinđićevu viziju Srbije. Postoji i jedan mnogo prozaičniji razlog – Đinđićeva vizija Srbije podrazumeva radikalni raskid sa prošlošću, koji pak pretpostavlja suočavanje sa njom. Tu se onda dolazi do pitanja odgovornosti – od moralne, preko političke, do krivične. U Srbiji ima veoma mnogo onih koji imaju dobre razloge da od toga zaziru. Svi oni su, manje ili više otvoreno, podrivali Vladu Srbije, a ličnost premijera Đinđića na sve moguće načine blatili. On je postao simbol politike koja je kad-tad morala staviti tačku na poricanje odgovornosti Srbije za rat, na zataškavanje zločina i, konačno, dovesti do odricanja od velikosrpskog projekta, a time i do postavljanja pitanja odgovornosti za taj projekat. Svi oni koji su ovo hteli da izbegnu – bojeći se bilo moralne, bilo političke, bilo pravne odgovornosti – u pokojnom premijeru prepoznavali su svog neprijatelja.

MONITOR: *Sada je jasno da su se Đinđića posebno bojali oni koji su imali direktne veze sa zločinima, kojima je Hag visio nad glavom?*

POPOVIĆ-OBRAĐOVIĆ: Naravno, jer premijer Đinđić je bio jedini srpski političar istinski spreman da osumnjičene za ratne zločine isporučuje Haškom tribunalu. U tom smislu, Haški tribunal jeste povezan sa ubistvom Zorana Đinđića. Jer, pred tim tribunalom sve jasnije se iscertava neporeciva istina o jugoslovenskim ratovima, u kojoj srpski ratni zločini, kao i odgovornost Srbije za rat, predstavljaju centralno mesto. O tome već uveliko svedoče i sami počinioci – srpski ratnici “heroji” i političke vođe. Haški tribunal ni za koga više nije “deveta rupa na svirali”, čak ni za bivšeg predsednika bivše SRJ, Vojislava Koštunicu. Ako ništa drugo, već i zbog toga što je postao novo prebivalište bivših srpskih i jugoslovenskih predsednika. Ali, Tribunal sve više zateže obruč i, tragajući za motivima zločina, stiže i do programa u ime koga su zločini počinjeni, do programa “velike” Srbije. Zato akademici sa “naučnih skupova” poručuju da taj program nikada nije postojao, osim kao izmišljotina Zapada i Kominterne. Ukratko, zavladao je panika među počiniocima zločina, nervoza među političarima koji od zločinaca neće da se distanciraju, ali i nelagoda i nemir među tvorcima programa koji je do zločina doveo.

MONITOR: *Zanimljivo je da se u Srbiji već pojavljuje teza da je Đinđića, pored ostalih, ubila Karla del Ponte?*

POPOVIĆ-OBRAĐOVIĆ: Ta interpretacija je tačna samo u meri u kojoj opisuje poziciju u kojoj se našao premijer u nameri da Srbiju uvede u

Evropu. Pod snažnim pritiskom Haškog tribunala, a bez dovoljne političke podrške iznutra, premijer je stradao od ratnih zločinaca koji su se uplašili njegove hrabrosti i odlučnosti da, ma kako usamljen, sa njima ipak uđe u obračun. Drugim rečima, uplašili su se njegove spremnosti da udovolji međunarodnoj zajednici, odnosno Tribunalu, a ne njima.

Sama po sebi, ta interpretacija nije sporna. Ali, ako se iz toga izvede zaključak da je za smrt premijera kriv Haški tribunal, onda se cela stvar postavlja naopačke. Stiže se do duboko problematičnog stava: da je ubistvo premijera cena za saradnju sa Hagom, a ne cena za nedovoljnu i neblagovremenu saradnju sa Hagom. Stiže se do zaključka po kome nisu odgovorni oni koji su iznutra uskratili političku podršku premijeru u obračunu sa ratnim zločincima, nego je kriv međunarodni sud, koji radi svoj posao! Stvari stoje upravo obrnuto. Ako je tačno da je premijer stradao jer se našao u pat poziciji između zahteva Tribunala i odsustva unutrašnje političke podrške, onda su za njegovu smrt odgovorni oni koji su premijera politički onemogućavali na svakom koraku, saplitali, usporavali, blokirali. Da ne idemo u prošlost, setimo se samo najnovijih grčevitih, histeričnih nastojanja DSS-a da onemogući konstituisanje zajednice Srbije i Crne Gore i njenih organa, na prvom mestu Vrhovnog saveta odbrane. Koji je bio smisao tog kupovanja vremena? Kako se to završilo?

Konačno, ako se do kraja sledi logika po kojoj je premijer stradao od Haga, a ne od antihaške politike u Srbiji, onda možemo lako stići i do zaključka da u samoj Srbiji odgovornost leži na onima koji su neprekidno insistirali na značaju saradnje sa Hagom, a ne na onima koji su se toj saradnji protivili. Po toj logici, odgovorni su, dakle, i u samoj Srbiji, ne oni koji su tvrdili da je Hag “deveta rupa” na svirali, nego oni koji su tvrdili da je Hag “prva violina”. Jer, ni oni, kao ni Karla Del Ponte, nisu uvažavali realnu “političku volju” u Srbiji. Ali, ko je taj ko stvara tu političku volju? Zar to nije, između ostalog, i angažovana vlast Srbije? Po mom dubokom uverenju, u tom ključu svako pojedinačno treba da preispita sopstvenu odgovornost.

MONITOR: *Dakle, odsustvo svijesti o važnosti suočavanja Srbije sa prošlošću, jedan je od ključnih problema?*

POPOVIĆ-OBRAĐOVIĆ: Da, jer pošteđeni pitanja odgovornosti o sopstvenoj sredini, nosioci ratnog projekta rekonstruišu svoju poziciju u društvu i nastavljaju da promovišu temeljne tačke svog programa, a na prvom mestu etničke granice kao osnov za državnu mapu na Balkanu. U tom cilju i dalje se neguje mit o tzv. komunističkim ili avnojevim

granicama kao izmišljenim. Na tome je angažovan veći deo intelektualnog i dobar deo političkog potencijala Srbije nakon 5. oktobra, zajedno sa SPC. Rezultat je dosad neviđeni revizionizam u historiografiji, čije su glavne tačke – obezvređivanje antifašističkog nasleđa, rehabilitovanje četništva, kvinsliškog režima Milana Nedića i fašističke ideologije i pokreta Dimitrija Ljotića. Uloga Crkve je u tome posebno značajna.

MONITOR: *U kom smislu?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Posle vojne i političke propasti velikosrpskog državnog programa, SPC je jedini simbol očuvanja ideje o svesrpskom ujedinjenju. Njeno temeljno uporište je u onim političkim strukturama i pojednicima koji pružaju najsnažniji otpor suočavanju s odgovornošću Srbije za rat, koji svoj legitimitet, odnosno društveni autoritet, još od pre 5. oktobra, temelje u etnonacionalizmu i privrženosti projektu svesrpskog ujedinjenja. Nakon vojnog poraza, Crkva se sve jasnije i agresivnije profilise u instituciju koja predstavlja glavno uporište nastojanja da se taj projekat održi u životu. Pošteđena pitanja odgovornosti za buđenje etnonacionalizma i velikodravnog raspoloženja najširih slojeva naroda, za manipulacije religijskim i nacionalnim osećanjima građana u čisto političke svrhe, kao i za neposrednu podršku ratnoj politici Slobodana Miloševića, ona danas pretenduje na ulogu vrhovnog moralnog arbitra u društvu. Istovremeno, SPC postaje glavni nosilac cilja koji nije ostvaren vojnim putem, u nameri da zaokruži prostor koji srpski nacionalizam smatra srpskim etničkim prostorom – da ga omeđi duhovno i tako pripremi teren za njegovo političko i državno zaokruženje u budućnosti.

MONITOR: *A šta je sa odgovornošću međunarodne zajednice?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Ona snosi veliku odgovornost za tok kojim je krenula Srbija posle 5. oktobra. Na prvom mestu, zato što nije prepoznala ko je u postpetooktobarskoj Srbiji nosilac kontinuiteta, a ko diskontinuiteta. Ili je prepoznala, ali je prema tome bila indiferentna, arogantno i plitko rezonujući da je svrgavanjem Miloševića, u čemu je upravo ona odigrala ključnu ulogu, obavljen posao u Srbiji. Tako je međunarodna zajednica pokazala da ne razume ulogu srpskog velikodravnog programa, kako u unutrašnjoj politici, tako i u odnosu prema susedima; ali ni ulogu tog programa u sveukupnoj civilizacijskoj orijentaciji srpskog društva.

MONITOR: *Možete li to pojasniti?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Raspad Jugoslavije još nije okončan, iako je Jugoslavija odavno prestala da postoji. Insistirajući da državna zajednica

Srbije i Crne Gore pošto-poto preživi, u bilo kom obliku, i sprečavajući prirodno okončanje procesa raspada Jugoslavije, međunarodna zajednica, nastavlja da, kao početkom '90-ih, u odnosu prema tadašnjoj SFRJ, podržava propale i nelegitimne državne tvorevine, vršeći tako nasilje nad realnošću. Zar nije nasilje nad realnošću kada se insistira na međunarodno-pravnom subjektivitetu državne tvorevine sastavljene od tri jedinice, od kojih dve hoće svoje samostalne države? To blokira Srbiju isto onoliko koliko i ostale u toj zajednici. Umesto da se okrene sebi i svojim vitalnim pitanjima – među kojima su obračun sa ratnozločinačkom mafijom i obnova institucija na prvom mestu – Srbija se, i dalje, htela ne htela, bavi pitanjem granica. To daje snagu iluziji o etničkim granicama, ali i legitimitet nosiocima politike kontinuiteta sa režimom Miloševića, koji ne samo da opstaju nego se i rekonstruju i sve više dobijaju na značaju.

MONITOR: *Čudno da u takvoj situaciji međunarodna diplomatija ne pravi razliku između fundamentalno različitih političkih opcija u Srbiji, već ih svodi na rivalstvo među liderima?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Pa, kao što je u leto i jesen 2000. insistirala na tome da Crna Gora podrži političke snage u Srbiji koje su joj radile o glavi, tako sada sukob između politike kontinuiteta i diskontinuiteta u Srbiji tretira kao sukob liderskih sujeta i ambicija. Insistira na pronalaženju političkog kompromisa oko izbora predsednika Srbije, žaleći što je Vojislav Koštunica propao na biralištu. A baš taj njegov krah je bio prvi zdrav instinkt građana Srbije i najava impresivne manifestacije podrške Đinđićevoj viziji Srbije, koju će građani iskazati masovnim ispraćajem svog premijera. Vrhunac cinizma o kome govorim je podrška na koju u nekim međunarodnim krugovima, na primer u Francuskoj, nailazi zahtev DSS-a da se nakon ubistva premijer Đinđića obrazuje koncentraciona vlada, kao vlada "nacionalnog spasa". U njoj bi, prema tom predlogu, trebalo da se nađu zajedno na poslu spasavanja Srbije, stranka premijera Đinđića i stranke koje su, bilo posredno bilo neposredno, pripremile njegovo ubistvo!? Dakle, međunarodna zajednica je, ne praveći razliku, bar ne u praktičnom političkom smislu, između dveju političkih opcija – doprinela zamaglivanju suština i pogodovala revitalizaciji politike, kao i političara starog režima. Ukratko: uskratila je istinsku podršku projektu modrne Srbije. Zato ona zaslužuje svaku kritiku, a ne zato što je Hag radio svoj posao i dosad faktički učinio za Srbiju više nego bilo ko: u Srbiji više nije ni Slobodan Milošević, ni Vojislav Šešelj, mnogi drugi su na putu... Građani konačno stižu punu svest o tome da zločin ne može ostati nekažnjen, kao i da je upravo Haški tribunal put ka skidanju prevelikog

bremena kolektivne odgovornosti. U izvesnom smislu, doživljaj Haga u Srbiji je sličan doživljaju Đinđića za njegovog života. Pretežak je, previše zahtevan, ne da im mira, ali ih vuče napred i nudi im spas. Srbija je vrednosti svog premijera postala svesna tek pošto ga je ubila. Hag, međutim, nije u rukama Srbije.

MONITOR: *Uostalom, sada, nakon Đinđićeve smrti, vidi se koliko je čvrsta ta veza ratnih zločina, mafije i politike?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Organizovani kriminal u Srbiji je nerazlučiv od ratnih zločina. Služba državne bezbednosti, kontraobaveštajna služba, paravojne jedinice i kriminalne grupe, kao i političke strukture koje se na njih naslanjaju, u nastojanju da ostvare svoj politički program – sve je to međusobno povezano, isprepletano kao jedno jedinstvo zla. Simbol te isprepletanosti su famozne “crvene beretke”, odnosno njihovi komandanti, koji su neposredni izvršioци ubistva premijera Đinđića. Ubice su aktivni državni činovnici – jedinica za specijalne operacije bila je pod neposrednom kontrolom Vlade Srbije. U državnom tužilaštvu je istureno odeljenje tzv. zemunskog klana, a sudovi, uz adekvatnu nadoknadu, puštaju atentatore na slobodu kako bi dovršili započet posao. Konačno, policija pretresa i sedište Mileševske eparhije, zbog saznanja da su je posećivali ljudi iz grupe osumnjičene za ubistvo premijera Đinđića.

MONITOR: *Koji su sada prioriteti Srbije?*

POPOVIĆ-OBRADOVIĆ: Prvi i najvažniji posao koji čeka Srbiju, koji je pretpostavka svih drugih, jeste da vojsku podvrgne civilnoj kontroli. Da se jednom za svagda prekine sa tradicijom Crne ruke, koja se od 1903. godine, čitavih sto godina, razračunava sa vladarima i političarima kojima nije zadovoljna i određuje, ili pretenduje da određuje, strateške pravce spoljne i unutrašnje politike.

Drugo, Srbiji tek predstoji uspostavljanje pravne države. Ali, ne po ugledu na famozni postpetooktobarski “legalizam”, koji je u krajnjem ishodu doveo do poništenja same ideje pravne države. Na prvom mestu je pravosuđe, koje je u celini razoreno. Ono je, kao i druge institucije, prvo uniženo, osiromašeno, obesmišljeno, potom je korumpirano, pa kriminalizovano u najbrutalnijem smislu. Na kraju, svi se nađu pred sudom – ne samo građani u odbrani svojih prava, ne samo kriminalci, nego i izvršna vlast, uključujući dakle i policiju. Ako ta institucija ne postoji, a u Srbiji takoreći ne postoji, onda je vlast mafije i zločina jedina moguća stvarnost.

O govoru mitropolita Amfilohija Radovića nad odrom Zorana Đinđića u Svetosavskom hramu*

Zašto je ubijen Zoran Đinđić – to je pitanje kojim će se, bojim se, najmanje baviti pravosudni organi, mada ni njih ne treba isključiti, pitanje kojim će se najverovatnije baviti istorija, odnosno historiografija, ali i kojim bi bilo preko potrebno da se bavi srpsko društvo, ukoliko hoće da postane normalno. Time, naravno, ne želim da kažem da se ubistva premijera ili predsednika ne dešavaju i u drugim državama, u drugim društvima, čak i daleko civilizovanijim od našeg, ali ono što je specifično za ovo ubistvo jeste da su u njemu, odnosno iza njega stajale sve relevantne institucije društva i države, počev od generala, odnosno vojske, preko sveštenika, odnosno crkve do naučnika i pisaca, odnosno njihovih relevantnih institucija. Takvih primera ubistava premijera i predsednika zaista je, ako ih uopšte i ima, malo, a ja čak i ne bih rekla da ih ima.

Odmah nakon ubistva premijera, mnogi tumači tog događaja okrenuli su se nešto daljoj prošlosti, pa su pokušali da u njoj potraže neke primere za koje bi se mogla utvrditi sličnost sa slučajem ubistva premijera Đinđića. Obično se pominjao knez Mihailo Obrenović, zatim kralj Aleksandar Obrenović, pa kralj Aleksandar Karađorđević. Po mom dubokom uverenju, daleko preciznije, tačnije od svih analitičara, onaj nešto dublji istorijski kontekst, razumeo je niko drugi nego Amfilohije Radović u govoru koji je održao pored odra pokojnog premijera, u govoru koji je nazvan Opelom premijeru Zoranu Đinđiću.

U tom svom govoru Amfilohije Radović je Zorana Đinđića povezao sa dinastijom Obrenović, koja je pod kraljem Milanom Obrenovićem

* “Peščanik“. Urednice Svetlana Lukić i Svetlana Vuković, 10. marta 2006.

postala simbol vezivanja Srbije za zapad, a samim tim i za politiku modernizacije Srbije. Za ogromnu većinu onovremene Srbije, dakle s kraja XIX veka ta politika okretanja ka zapadu bila je zapravo ravna izdajstvu. Zato je ubistvo poslednjeg Obrenovića nakon kojeg je došlo do duge vladavine Narodne radikalne stranke za onovremenu Srbiju kvalifikovano, interpretirano ne kao zločinački čin nego kao legitiman, kao herojski čin, čije izvršioce ne treba kažnjavati, nego ih treba slaviti kao heroje i spasioce naroda. Upravo tu istoriju Srbije vrlo dobro je naučio i vrlo je dobro razumeo Amfilohije Radović i tim svojim govorom on je onima koji su u Srbiji to umeli da čuju i razumeju poručio: tako prolaze u Srbiji oni koji je vode na Zapad, oni su uvek bili i ostaće izdajnici i zato oni predstavljaju legitimnu metu za odstrel. To je ta crvena nit koja povezuje ubistvo Zorana Đinđića sa tom nešto daljom prošlošću Srbije koju je Amfilohije Radović u najvećem pravoslavnom hramu predočio srpskoj javnosti na jedan vrlo dijabolički način.

Postoji, međutim, jedan bliži i rekla bih značajniji istorijski kontekst od ovoga na koji je ukazao Amfilohije Radović u Opelu pokojnom premijeru. Treba se pomeriti za 100 godina unapred, u vreme kada je ideja moderne Srbije koju je simbolisao pokojni premijer Đinđić postala problematična ne samo više i ne na prvom mestu iz nekih načelnih, ideoloških, kulturoloških razloga koji su mogli čak prerasti u pravu mržnju prema Zapadu. Pojavio se jedan mnogo prozaičniji razlog otpora takvoj viziji Srbije, a on je bio vezan za činjenicu da je Srbija u to vreme, nakon svršenih ratova devedesetih i zločina neviđenih razmera, neumitno ušla u doba odgovornosti. Pokazalo se da Srbija nije spremna za takvo suočavanje i da je u njoj previše onih koji zaziru od takvog suočavanja, boje ga se, bilo zato što se boje moralne odgovornosti, odgovornosti pred istorijom, političke odgovornosti ili se možda boje i krivične odgovornosti.

Svi su oni s razlogom u Đinđiću prepoznali veliku opasnost i umesto njegovoj koncepciji moderne Srbije, oni su se okrenuli politici legalizma, a to znači i kontinuiteta sa režimom Slobodana Miloševića. I to je zapravo bila smrtna presuda za Zorana Đinđića, jer ta politika legalizma, zapravo kontinuiteta sa prethodnim režimom, mogla se oslanjati i faktički se oslanjala samo na takozvani patriotski blok, odnosno na antihaški lobi i organizovani kriminal, koji su, naravno, među sobom bili simbiotički povezani i koji su vrlo brzo nakon 5. oktobra rekonsolidovani, i iz dana u dan sve više dobijali na značaju.

Temeljne državne institucije koje su prethodno bile sistematski i do kraja razorene, potom kriminalizovane, upregnute su tada u funkciju

odbrane ratno-zločinačke mafije. Svi su se oni međusobno povezali, došlo je do isprepletanosti njihovih interesa i oni su se sklopčali u jedno jedinstveno zlo. Situacija je bila, takoreći, bezizlazna, saradnja sa Hagom je bila pod sistematskom blokadom, lustracija se odbacivala, a sudovi su bili ili nesposobni ili korumpirani ili kako vidimo i upleteni u organizovani kriminal. Tada se Srbija zapravo davila u zločinu.

Sa svim tim nosio se Zoran Đinđić i prva reformska vlada. Eto, to su bili ti rezultati legalizma sa kojim se posle 5. oktobra pravdala svaka blokada reformi koju je vlada premijera Đinđića pokušavala da ostvari. Naravno da je od početka bilo jasno da je politika legalizma obično ruganje zdravoj pameti, ali tada je, 12. marta, postalo jasno da to ima jedan ozbiljniji cilj, a to je – i posle Miloševića – Milošević, a to je podrazumevalo i put ka novom zločinu. Na taj način je 12. marta, tim ubistvom zapravo srušen mit o 5. oktobru, tada je u stvari, znači posle 5. oktobra, a ne pre 5. oktobra, toj viziji moderne Srbije zadat najteži udarac, ako ne i odlučujući udarac, jer tada je Srbija bila suočena sa saznanjem da se borba za modernu Srbiju može izjednačiti sa Sizifovim poslom, i to poslom za koji se plaća najveća cena.